

Pasarela. Ilustrație personală.

Despre arhitecți, vecini, un canal și un declic

Miruna Moldovan

Despre arhitecți, vecini, un canal și un declic

Ne aflăm într-o perioadă în care tot mai mulți arhitecți se implică direct în problemele societății, căutând soluții, implementând idei și proiecte pentru a îmbunătăți calitatea orașelor și satelor în care trăim. Unii dintre ei au decis că proiectarea propriu-zisă între pereții biroului nu mai este pe deplin satisfăcătoare și au ieșit astfel din mica lor văgăună profesională pe străzile cartierelor în care locuiesc. În acest fel au constatat că problemele legate de spațiul public și de calitatea mediului urban sau rural nu mai pot fi rezolvate doar din spatele unei planșete, sau mai nou, a unui laptop, ci e nevoie o reconceptualizare a ceea ce înseamnă să fii arhitect. Dar cum se poate face asta?

Inițiative arhitecturale sau evenimente de arhitectură pe care le putem numi „altruiste” au început să răsară în mai toate orașele țării. Prin intermediul organizațiilor non-guvernamentale sau chiar și a anumitor administrații publice, s-au demarat numeroase proiecte și concursuri cu scopul de a îmbunătăți spațiul public și de a conștientiza locuitorii unui oraș că nu doar calitatea apartamentului personal contează, ci și trotuarul, mica bancă de socializare din fața blocului sau aleea de pe malul apei ce traversează orașul sunt la fel de importante. Dar chiar și așa, cum poate un arhitect ști ce nevoi sau ce dorințe are un vecin de la etajul trei când vine vorba de peticul de verdeață de lângă blocul său? Cum pot comunica cei doi? Cine facilitează interacțiunea dintre ei? Sau mai mult, cine are timp și resurse pentru a face asta, având în vedere societatea din zilele noastre? Ei bine, se poate. Dar cum?

Înainte de toate, nu putem să nu remarcăm mișcările arhitecturale în vogă la ora actuală. Deși se vorbește despre noțiuni precum *arhitectura pentru comunitate* sau *design participativ* încă din anii 80, arhitectura „altruistă” a început să își facă loc în societatea românească abia după anii 90, remarcându-se în ultimii zece ani. „Mulți teoreticieni văd mișcarea arhitecturii pentru comunitate ca o reacție la eșecurile dezastruoase ale arhitecturii și urbanismului din perioada modernistă.”¹ Având în vedere că orașele noastre sunt împânzite de cartiere de blocuri aparținând urbanismului modernist, cu spații publice reziduale neamenajate sau amenajate precar, o reacție și o dorință de implicare din partea arhitecților pare firească. Prin urmare dorința de a proiecta pentru comunitate este tot mai arzătoare. Însă această nouă abordare a arhitecturii în relație directă cu acea „comunitate” despre care se vorbește cu prea multă ușurință vine la pachet cu numeroase întrebări: ce înseamnă și cum e percepută comunitatea în România? cum se pot arhitecții și arhitectura raporta la ea? Se poate naște de aici acea reformă a formei despre care discutăm?

Pentru a nu abstractiza și generaliza excesiv subiectul, am decis focusarea întrebărilor și a discuției despre arhitectura celuilalt asupra unui proiect în care am fost implicată direct. Proiectul, născut în urma unui concurs de soluții lansat de ONG-uri locale împreună cu administrația publică a orașului Cluj-Napoca, poartă numele *Verde pe Canalul Morii*. Inițiativa are la bază câteva arhitecte domice de a îmbunătăți calitatea unui mic spațiu dintr-un mare cartier al Clujului. Putem spune că la început am fost noi - arhitecții, și ceilalți - vecinii. Însă pe parcursul celor câteva luni în care s-a desfășurat proiectul, echipa s-a mărit considerabil cu sociologi, peisagiști, urbanisti, ingineri, voluntari străini și mulți vecini, distincția dintre noi și ceilalți începând să se reducă considerabil.

-
¹- Mongold, Neal. J., „Community Architecture: myth and reality”, Diss., University of Notre Dame, Notre Dame, Indiana, 1980 pag. 3 „Many theoreticians see the movement as a reaction to the disastrous failures of modern architecture and planning schemes.”

Pe scurt, echipa *Verde pe Canalul Morii* a conceput un proiect de amenajare a unui spațiu public nevalorificat dintre blocuri, de pe malul Canalului Morii și aflat în vecinătatea parcului Farmec. În urma unei campanii de informare în care o echipă de voluntari a bătut la ușile vecinilor zonei respective, am aflat ce își doresc cei din zonă de la spațiul pe care ei îl percep ca *al lor*, deși în realitate el aparține primăriei orașului. Din acel studiu sociologic a reieșit faptul că majoritatea vecinilor își doreau amenajarea zonei cu locuri de ședere, spațiu de joacă pentru copii sau un spațiu pentru plimbat animalele. Au existat însă voci care nu doreau nicio amenajare sau care doreau mai multe locuri de parcare, unii propunând asfaltarea întregii zone și astuparea Canalului Morii pentru a suplimenta parcărilor.

Din acest punct au apărut primele discuții în interiorul echipei. Aceasta își dorea să realizeze o amenajare pentru comunitatea vecinilor din cartier, încercând un oarecare proces participativ. Însă exista cu adevărat o comunitate cu un set de valori și dorințe comune de care să țină cont? Arhitecții idealizează noțiunea aceasta de comunitate, când în fapt poate că ea nici nu există. „Richard Sennett subliniază că ideea de comunitate este adesea în contradicție cu realitatea construcției sociale a comunității. Rezultatul este ceea ce el numește `mitul comunității purificate` în care un grup formează o comunitate teoretică, dar nu se angajează propriu-zis niciodată în aceasta.”² Exista în acele blocuri un grup de oameni care se cunoșteau unii cu ceilalți, însă nu părea că se apropiau de ceea ce înseamnă o comunitate. Aveau idei diferite, dorințe diferite, nu aveau planuri împreună, nici măcar în ceea ce privește termoizolarea blocurilor, subiectul fiind unul dintre puținele care reușește să pună vecinii în acord. Așadar, cum proiectezi pentru o comunitate care nu e chiar o comunitate, ci mai degrabă un grup de oameni? În teorie se poate merge pe premisa că grupul respectiv este o *comunitate impură*. Dar cum te raportezi la nevoile și cerințele ei atât de diferite? Cum te raportezi la *celălalt*, când *celălalt* este atât de eterogen?

Jeremy Till face referire la „comunitatea impură și impunătoare ce împiedică nu numai speranța unui consens, ci provoacă conceptele arhitecturale despre puritate.”³ Conform spuselor lui Jeremy Till, arhitecții sunt încă moderniști în adâncul sufletului și doresc să găsească și să ofere utilizatorilor soluții care să ordoneze, să clarifice și să îmbunătățească spațiul conform unor standarde teoretice înalte, fiind necesar pentru ei să se impună și să își lase amprenta personală. Dar având în vedere că în această situație arhitecții au ieșit din lumea lor și au pătruns printre vecini, printre *ceilalți*, firesc ar fi să proiecteze cu ei și pentru ei. Într-un astfel de proces, este oare nevoie de o amprentă personală pregnantă a vreunui arhitect? Nu putem ști cu exactitate, însă cu siguranță un astfel de proiect a fost o provocare ce a făcut tânăra echipă de arhitecți să pășească în afara zonei lor de confort. Este complicat să îl ascuți și să comunici cu *celălalt* și poate că nu e nevoie neapărat să se ajungă la un consens, ci mai degrabă la acceptarea diferitului, a impurității, a eterogenului și raportarea la acestea, decât căutarea cu orice preț a idealului și a purității în arhitectură.

-

²- Till, Jeremy „Architecture of the impure community” din Hill, Jonathan *Occupying architecture: between the architect and the user*, Editura Routledge, Londra, 1998 pp. 62-75 „Richard Sennett points out the idea of community is often at odds with the reality of the social construction of community. The result is what he calls `the myth of the purified community` in which a group forms a theoretical community but never engages in it.”

³- Till, Jeremy „The Architect and the other”, online pe <https://www.opendemocracy.net/ecology-landscape/architecture/3680.jsp>, publicat în 25.06.2006, accesat noiembrie 2018 „This impure community thwarts not only the hope of consensus, but also challenges architectural conceptions of purity.”

Doina Petrescu spunea că „în procesele participative, arhitectul ar trebui să accepte pierderea controlului.”⁴ Dar dacă arhitecții pierd controlul, asta înseamnă că vecinii preiau controlul? Ajungem la întrebarea: ce se întâmplă când lăsăm arhitectura pe mâna vecinilor? În cazul proiectului *Verde pe Canalul Morii* niciunul dintre vecini nu și-a asumat acest rol, pentru că toată lumea aștepta să vină acel abstract *cineva* și să facă *ceva* pentru ei. Mai mult decât atât, exista acea neîncredere generalizată într-o entitate care acționează pentru comunitate fără a aștepta neapărat ceva în schimb. Această neîncredere facilitează statul deoparte și apariția atitudinii de *eu știu mai bine ca tine, dar nu mă bag*. Pentru vecini, arhitecții erau *ceilalți*.

Cu toate acestea, echipa și-a luat inima în dinți, a făcut până la urmă o selecție a ideilor vecinilor și a stabilit implementarea a două soluții în zona respectivă: crearea unei noi pasarele peste Canalul Morii pentru că cea existentă devenise un pericol datorită degradărilor, fiind în topul dorințelor vecinilor, și crearea unui pavilion din paletă de lemn ce avea să înglobeze locuri de ședere, loc de joacă pentru copii dar și animale, fiind înfrumusețat cu jardiniere cu plante și culori ce aveau să atragă atenția trecătorilor. Cele două intervenții au fost proiectate în cadrul unui atelier de creație alături de studenți arhitecți și peisagiști pentru a-i face și pe aceștia să iasă din zona lor de confort.

Impactul proiectului asupra vecinilor sau *declicul*, a avut loc în momentul începerii efective a construcției celor două intervenții. Până în acel moment plutea în aer ideea că *cineva a venit, a vorbit și a promis că se face ceva, dar știm noi că nu se face nimic*. Dragoș Dascălu afirma că „arhitectura este o practică a dezechilibrului. Prin arhitectură este înlocuită o ordine „naturală”, pre-existentă, cu una nouă artificială (Sudjic 2011: 292). Arhitectura produce o deranjare/ rearanjare a unor trasee și practici cotidiene, iar în acest dezechilibru găsim forța ei principală în stimularea interacțiunii.”⁵ Deși anunțați despre proiect prin afișe lipite pe ușa blocului, flyere în cutiile poștale și chiar discuții față în față, vecinii au considerat că echipa de arhitecți și studenți însoțită de scânduri de lemn, grinzi metalice, fierăstrae și ciocane a apărut din senin pe *teritoriul lor*. Lucrările au durat câteva zile, după care a fost inaugurată intervenția printr-un eveniment în care a avut loc o masă comunitară, un spectacol de teatru de păpuși și o proiecție de film în aer liber. Prin aceste zile pline de activități în zona în care nu s-a întâmplat nimic de ani de zile și „prin implementarea imediată în spațiul cotidian al utilizatorilor, adică schimbarea subită a unei situații familiare este introdus dezechilibrul.”⁶ În această situație vorbim clar despre o manifestare arhitecturală care a produs un *declic* în rândul oamenilor, determinându-i să realizeze cum poate fi utilizat spațiul acela rezidual de lângă blocuri. Mai mult decât atât, i-a făcut să își creeze un traseu pietonal direct între cele două zone verzi folosind noua pasarelă sigură și accesibilă inclusiv persoanelor cu dizabilități și mamelor cu cărucioare. Vecinii au început să folosească spațiul pe care înainte îl considerau lipsit de atractivitate sau potențial.

Cu toate acestea, „dezechilibrul poate fi foarte puternic, generând conflict. Este poate cel mai evident moment în care arhitectura devine „subiect de preocupare”.⁷ Intervențiile au generat dispute între unii vecini și *ceilalți* – arhitecții, dar și între vecini și vecini. Toată situația a făcut ca oamenii să interacționeze, să discute, să își dorească mai mult decât s-a făcut și chiar să arunce cu vorbe inspirate de teorii ale conspirației atât de plăcute de societatea românească: *cine v-a plătit?, las' că știm noi că nu sunteți studenți!, cu ce drept puneți voi o pasarelă sub geamul meu?, doar nu lucrați pe gratis, vrei să chem poliția?*

-
⁴ - Petrescu, Doina „Losing control, keeping desire”, online pe:

https://www.researchgate.net/publication/240917065_Losing_control_keeping_desire, publicat în Ianuarie 2005, accesat noiembrie 2018 „in participative approaches, the architect should accept losing control.”

⁵ - Dascălu, Dragoș, *Arhitecturi relaționale*, Editura Lumen, Iași, 2016, pag. 186

⁶ - *ibidem* pag. 199

⁷ - *ibidem* pag. 186

Au fost și vecini care au pândit ascunși după perdea fără să dea o mână de ajutor. Desigur au fost și vecini încântați că *în sfârșit se face ceva, dom'le*, vecini care au ieșit să ajute echipați cu măști, pensule de vopsit, copii care întrebau ce se întâmplă și cum pot să ajute, vecini care au adus echipei și voluntarilor cafea și plăcinte. S-au făcut liste cu semnături pentru susținerea pasarelei, precum și liste împotriva pasarelei. Prin aceste reacții se poate observa că vecinii au ieșit și ei din zona lor de confort, au făcut un pas în față spre a-și apropria spațiul public și a se interesa de soarta cartierului în care trăiesc.

Duminică seara, la finalul construcției și în momentul inaugurării, arhitectura a devenit eveniment. Familii cu copii, adulți și adolescenți au împânzit zona curioși de ce se întâmplă în cartierul lor. S-au bucurat de spectacole împreună. Dorința aceasta de a te bucura și de a folosi spațiul public ignorat a devenit o punte de legătură între *arhitect și celălalt*. Spațiul abandonat a prins viață și a rezonat cu vecini și arhitecți deopotrivă. Atunci toți deveniseră ceilalți. Intervenția arhitecturală reușise să unească cele două instanțe, stimulând interacțiunea umană, interacțiunea între vecini, între specialiști și vecini, chiar și între membrii ai administrației locale și vecini, pentru că și ei veniseră să ia parte la arhitectura eveniment sau evenimentul de arhitectură.

Duminică împreună. Ilustrație personală

„Arhitectura comunitară înființată în mod ostentativ pentru a se adresa aspirațiilor sociale ale utilizatorului, riscă astfel dezamăgirea inevitabilă atunci când acele aspirații sunt stricate de condițiile și evenimentele care nu se află sub controlul deterministului social sau arhitectural”⁸. Asta s-a și întâmplat, pentru că intervenția

⁸ - Till, Jeremy „Architecture of the impure community” din Hill, Jonathan *Occupying architecture: between the architect and the user*, Editura Routledge, Londra, 1998 pp. 62-75 „Community architecture osensibly set up as it was to adress the social aspirations of the user, thus runs the risk of inevitable disappointment when those aspirations are scarred by conditions and events beyond the control of the social or achitectural determinist.”

a avut un caracter temporar, iar după o lună a fost demontată. Demontarea a stârnit controverse, iar majoritatea reacțiilor au fost de tipul *de ce demontați un lucru care chiar era bun? Păcat, mare păcat!, nimic bun nu ține la noi!* Am avut de-a face din nou cu o manifestare a neîncrederii generalizate. Indignarea a fost revărsată din nou asupra *celorlalți*, a arhitecților, care au demontat niște intervenții folositoare pentru ei, deși a fost menționat încă de la început că tot acest proiect are un caracter temporar. Din nou, arhitecții au crezut că au de-a face cu o situație ideală în care o dată introdus dezechilibrul, el produce o schimbare, iar vecinii se vor apropia mai mult de ideea unei comunități, dorind să lupte pentru îmbunătățirea cartierului lor.

Pentru a stimula continuarea proiectului, echipa a organizat întâlniri post-eveniment cu vecinii, la care s-au prezentat foarte puțini locuitori care își doreau să se implice. Atitudinea era aceeași. Se proiecta dorința asupra agenților străini care să vină să facă ceva pentru ei, aceea atitudine fatalistă de *păi nu avem ce să facem noi*. Același Dragoș Dascălu susține că „transformarea, chiar și pentru puțin timp, a acestor spații din subiecte de fapt în subiecte de preocupare poate fi considerat un succes.”⁹ Proiectul a fost un succes, reușind să își facă loc chiar și în presa locală. Însă efortul ar trebui susținut și continuat, insistat asupra situației și a necesității intervențiilor. Ar putea fi folosită familiaritatea pentru a stârni interesul și pentru a activa *comunitatea* adormită, care a avut o tresărire în cele câteva zile ale evenimentului. Dar este acesta rolul arhitectului? Discutam la început despre nevoia de reconceptualizare a menirii arhitectului în societate, prin urmare ar putea fi astfel de intervenții și procese participative lungi și dificile incluse în fișa postului unui arhitect care se vrea a fi *altruist*?

Arhitectura celuilalt este despre ieșirea din zona de confort atât a arhitecților, cât și a celorlalți. Arhitectura celuilalt este despre introducerea unor dezechilibre care să faciliteze interacțiunile sociale între cele două părți. Dezechilibrele îi pot convinge pe *ceilalți* că pot prelua inițiativa alături de arhitecți de la egal la egal și că pot contribui direct la formarea spațiilor. Arhitectura celuilalt devine eveniment prin faptul că impulsionează crearea de legături între arhitecți și ceilalți și poate avea un impact social la o scară mult mai mare, ajutând poate la formarea comunităților. Cu toate acestea, procesul ei este solicitant și poate că e necesar a fi asumat de ambele părți pentru a avea un real succes. În acest fel, arhitectura celuilalt determină reforma formei arhitecturale, dar și sociale. Prin urmare, reforma în discuție poate părea utopică și din nou, idealistă, însă astfel de mici intervenții arată că un potențial există și merită valorificat.